

A román nyelvtanulás időszerű kérdései

Vannak feladatok, melyek mindig időszerűek, de bizonyos időszakokban különös jelentőséget nyernek, szükségszerűségként jelentkeznek és megoldásra várnak. Ilyen feladat a román nyelv minél tökéletesebb elsajátítása. A kérdés ma különösképpen foglalkoztatja a hazánkban élő nemzetiségeket, mert szoros összefüggésben van közös építőmunkánkkal, a román nép és az együttélő nemzetiségek együttműködésével, barátságával.

A román nyelv megfelelő ismerete nagyban elősegíti a mindennapos érintkezést hazánk különböző anyanyelvű állampolgárai között, közös célkitűzéseink, feladataink megértését, valóra váltását, barátságunk elmélyítését, a román kultúra és szellemiség megismerését.

Ezért iskolarendszerünk megfelelő gondot fordít a román nyelv minél eredményesebb tanítására.

Egy nyelv elsajátítása a fogalmak és az ezeknek megfelelő hangcsoportok közötti kapcsolatok megteremtése alapján történik. De az anyanyelv és más nyelvek tanulásának folyamatában lényeges különbség is mutatkozik. A gyermek, mikor szavakat tanul anyanyelvén, megtanul egyben gondolkozni is, kialakítja a maga fogalomkörét. A felnőtt vagy serdülőkorú azonban, aki új nyelvet tanul, rendelkezik már a gondolkodás eszközével, az anyanyelvvel, csupán a gondolatok kifejezésének új eszközeivel ismerkedik meg. A nyelv kérdésre vonatkozó lélektani kutatások kimutatták, hogy egy másik nyelv elsajátítása nyomán az agykéregben új jelzőrendszer alakul ki, amely együtt létezik és állandó kölcsönhatásban van az anyanyelv használatával kapcsolatban kialakult jelrendszerrel.

Ezek szerint az új nyelv elsajátítása, legalábbis a kezdeti szakaszban, általában az anyanyelv alapján történik. Ez a tény abban nyilvánul meg, hogy a nyelvtanulás folyamán rendszerbeli társítás jön létre két nyelv hangrendszere, szóállománya és nyelvtani szerkezete között. Az új nyelv szava társul az anyanyelv szavával, és ezzel lehetővé válik, hogy a megismerés vagy a közlés folyamatában ugyanolyan szerepet töltsön be, mint anyanyelvi megfelelője.

Ugyancsak pszichológusok véleménye szerint az ilyen transzfer-jelenségeknek köszönhető, hogy bizonyos könnyedség tapasztalható a rokonyelvek elsajátításában. Így például a latin nyelvek tanulása folyamán elég sok transzfer-jelenséggel találkozunk mind a hangrendszer, mind pedig a nyelvtan és a szókészlet elsajátításában. De sokkal gyakoribb a kölcsönhatáson alapuló interferencia. E lélektani jelenség nyelvtanulás esetében főleg akkor jelentkezik, amikor hasonló, de nem azonos nyelvi tényekkel állunk szemben. Ilyenkor az új nyelvet tanuló egyén igyekszik az új nyelv bizonyos elemeit helyettesíteni anyanyelve hasonló, de nem azonos elemeivel. Az ilyen interferencias jelenségek akadályozzák a megtanulandó nyelv sajátosságainak a megismerését.

A magyar tannyelvű iskolákban folyó román nyelvoktatás helyzetét vizsgálva, szaktanári értekezleteken elhangzott beszámolók és egyes folyóiratokban megjelent cikkek megállapítják, hogy az utóbbi években iskoláink jelentős eredményeket értek el mind a tanítási módszerek alkalmazásában, mind pedig a tanulók román nyelvismerete tekintetében. Tanulóink kiejtése javult, általános grammatikai ismerete lényegesen gazdagodott.

A beszédkészséggel kapcsolatban az említett beszámolók, cikkek megállapítják, hogy tanulóink főleg a tanárok készítette kivonatok, értékelések alapján el tudják mondani az elemzett irodalmi művek cselekményét, ismerik az írók életrajzi adatait, de egyéni szókincsük általában szegényes, mondatszerkesztésük nehézkes és nem mentes a tipikus hibáktól.

E megállapításokból kiindulva, a román nyelvismeret alaposabb és szélesebb körben való felmérése céljából az utóbbi években több mint ezer, középiskolások és egyetemi hallgatók készítette dolgozatot tanulmányoztam, különös figyelmet fordítva a Székelyföldről, valamint a Bihar és Szatmár megyéből jövő diákok nyelvismeretére. Az anyag rendszerezése után kísérleteket végeztem egy kolozsvári középiskola végzős magyar növendékeivel, az egyetemen pedig gyakorlatok formájában több dolgozatot írtam a román nyelv sajátos jelenségeivel kapcsolatban, majd, ugyancsak magyar diákokkal, hangtani kísérleteket végeztem és magnetofonszalagra rögzítettem a jellegetes kiejtési jelenségeket.

Később alkalmoszerűen foglalkoztam az idősebb korúak román nyelvi beszédben mutatkozó jelenségekkel is, de már a kísérletek elején megállapítottam, hogy az anyanyelvi hatások tekintetében nincs lényeges különbség fiatal és idősebb korú beszélő között. Végeredményben ugyanazok a tipikus hibák jelentkeznek beszédükben.

Nyelvészeti és módszertani szempontból kutatásaim több problémát vetnek fel, így elsősorban a román és a magyar nyelv sajátosságaira, valamint a kétnyelvűségre vonatkozó kérdéseket, de tulajdonképpen egyetlen főkérdést igyekeztem tisztázni: milyen anyanyelvi hatások tapasztalhatók a román nyelvtanulás különböző szakaszaiban, melyek az ebből származó tipikus hibák, és milyen módszertani eszközöket használjunk e negatív jelenségek kiküszöbölésére.

*

E cikk keretében néhány *hangtani* kérdést szeretnék vázlatosan bemutatni.

1. A román és a magyar nyelv hangrendszerének egybevetéséből kitűnik, hogy bár számos egyezés is van közöttük, a két nyelv hangtani felépítésében lényeges különbségek mutatkoznak:

— A román nyelvben jellegetes hang az *ă* és *i*, a magyarban pedig az *ö* és *ü*. (*ö* és *ü*).

— A magyar *e* alap-variánsa nyíltabb, mint a félig zárt román *e*. A magyar nyelvben megvan az *e* magánhangzó hosszú párja, az *é*, amely nincs meg a románban.

— A magyarban gyakori fonéma az *a* magánhangzó, melyet a román irodalmi nyelvben egyáltalán nem használnak.

— A román helyesírás rendszerében az *i* betű több féle hangot jelöl: *i* magánhangzót (*inimă*), *i* félmagánhangzót (*toiaș*), *i* lágyágjelet (*plopi*), és az előbbi kettő kombinált változatait (*eroii*, *fugii*, *salariile*, *copiii*). A magyar nyelv csak rövid és hosszú *i*-t ismer.

— A románban nagyon gyakoriak a kettős- és hármashangzók (*deal, iarbă, voios, iubire, toate, mai, stau, voi; beau, tăiai*). A magyar irodalmi nyelv nagyon ritkán és csak idegen szavakban használja a kettőshangzót (*autó*).

— A magyar nyelvre jellemző hangtani jelenség a rövid és hosszú magán-, illetőleg mássalhangzók létezése. A román kiejtésben az ilyen időtartam szerinti megkülönböztetés ismeretlen.

A kemény és lágy mássalhangzók korrelációja viszont a román nyelv egyik jellegzetessége (*bun-buni, plop-plopi*).

— A román nyelv két sajátos fonémája a *k* (*ch*) és a *g* (*gh*), a magyaré pedig a *ty, gy*.

— A szóhangsúly a magyarban az első szótagon van, a románban viszont kötetlen, eshetik a szó bármelyik részére (*muncitor, uzină, republică, Ialomia*).

— A két nyelv hangtani sajátosságai közé tartozik még a hangváltakozás a románban (*rog-rogi-roagă-rugăm*) és a magánhangzó-illeszkedés a magyar nyelvben (*ember-emberek*).

2. A két hangrendszer eltérései következtében természetesen különbözik az artikulációs bázis is. E ténynek tulajdonítható, hogy azok a románul tanuló magyarok (vagy más nemzetiségűek), akik nem ismerik a jellegzetesen román fonémák hangképzési sajátosságait, nem figyelik meg az irodalmi nyelvet beszélő román anyanyelvűek helyes kiejtését, és nem végeztek megfelelő kiejtési gyakorlatot, igyekeznek összhangot, egyezéseket létesíteni az anyanyelv és a román nyelv fonémái között. Gyakran azonban ezek a feltételezett egyezések hozzávetőlegesek vagy egyáltalán nem léteznek. Legtöbb esetben tehát hanghelyettesítésről van szó vagy bizonyos hangok eltorzított formában való ejtéséről.

— Legnagyobb nehézséget az *ă* és *i* magánhangzók jelentenek. Ezeket a magyar nyelvben nem létező fonémákat gyakran torzítottan ejtik, vagy hasonló magánhangzóval helyettesítik. Leggyakoribb az *ă* fonéma *e*-vel vagy az *e* és *ă* közötti átmeneti hanggal való felcserélése (*librerie, bərbătesc*). Ritkábban alig észrevehető *ö*-t, vagy *o*-t is hallunk (*böiat, vozut*).

Az *i* fonéma helyett néha *i*-t vagy *i* és *i* közötti hangot ejtenek (*intimplare, imbrăcămintă*), máskor *ă*-vel vagy *e*-vel cserélik fel (*tăriu, keştig*), ritkábban pedig gyengén hallható *u*-val vagy *ü*-vel helyettesítik (*cüind, sfunt*).

— A félig zárt román *e* a magyarok beszédében általában nyílt *e*-ként hangzik (*męrge, la revedęre*). Azoknál, akik használják az *ă* fonémát is, de nem érzékelik még az *ü* és *e* közötti különbséget, elég gyakori az *e* magánhangzó *ă*-vel való felcserélése (*odaiă, să ascultă*).

— Főleg írásban, tanulóink néha összetévesztik az *i* betű különböző értékeit (*oameni munci*).

— Az *ea* kettőshangzó helyett két majdnem egyenlő időtartamú magánhangzót ejtenek (*se-ară, ste-ag*).

Az *oa* diftongust általában a magyar *o*-hoz hasonló hang helyettesíti (*mără, şcăli*).

— A hangok időtartamával kapcsolatban észrevehető, hogy a magyar anyanyelvűek a hangsúlyos magánhangzókat főleg hosszan ejtik (*ărugoste, bolnăv, picior*). A mássalhangzó-nújtás azokban a közös szótári elemekben érzékelhető, amelyek magyar megfelelőiben bizonyos mássalhangzókat hosszan ejtünk (*classic, colectivitate*).

— Ugyancsak a mássalhangzók kiejtését figyelve megállapítható, hogy a román

írás rendszerében *ch-*, illetve *gh*-val jelölt lágy *k* és *g* fonémákat, főleg az írott nyelv hatásaként, kezdő fokon tanulóink *kh*-nak, illetve *gh*-nak ejtik (*kheie*, *ghio-
*čel**), később pedig magyar *ty*-vel, illetve *gy*-vel helyettesítik (*tyár*, *magyar*).

— Komoly nehézséget jelent a szóhangsúly elsajátítása is. A nyelvtanulás kezdeti szakaszában általában az első szótagot ejtik hangsúlyosan (*ármata*, *áve*m). Később, bizonyos „szabályok“ általánosítása folytán, melyek szerint a mássalhangzóval végződő szavakban az utolsó, a magánhangzóval végződőkben pedig az utolsó-előtti szótagon van a hangsúly, ilyen hangsúly-hibákkal találkozunk: *amestéc*, *fo-
neticá*.

A felsorolás befejezésekként szükségesnek tartjuk megemlíteni, hogy a bemutatott tipikus kiejtési hibák nagy része főleg a nyelvtanulás kezdeti szakaszában jelentkezik, de egyes jelenségek, például a román félig zárt *e*-nek nyílt *e*-ként való ejtése, az *oa* kettőshangzónak a magyar *a*-val való felcserélése, a hangsúlyos magánhangzók megnyújtása, a lágy *k* és *g* sajátos román mássalhangzóknak *ty*-, illetve *gy*-vel való helyettesítése a románul elég jól tudók beszédében, sőt még a kétnyelvűség kezdeti szakaszában és egyes erdélyi román nyelvjárásokban is fellelhetők.

3. Módszertani szempontból a hangtani kérdések ismertetésével és tudatosításával kapcsolatban több értékes következtetés vonható le.

A jelenkori metodikai alapelvek egyöntetűen leszögezik, hogy a helyes kiejtés elsajátítása szerves része a modern nyelvtanításnak. E folyamatban jelentős szerepet töltenek be az *anyanyelvre való utalások*. A módszertanoknak elő kell irányozniuk a két nyelv hangrendszerében mutatkozó azonosságok és lényeges különbségek bemutatását, mert ezzel elősegítik az azonos hangok társítását és a megtanulandó nyelv sajátos fonémáinak a megismerését, a tipikus kiejtési hibák kiküszöbölését.

A román nyelv minél tökéletesebb elsajátítása nagyban függ a *helyes kiejtéstől*. Végeredményben ettől függ nemcsak a beszélt nyelv minősége, hanem a helyesírás is. Számos példa igazolja, hogy bizonyos negatív kiejtési jelenségek nyelvtani hibáknak is tekinthetők, mert, főleg főnevek és igék esetében, előidézhetik az egyes és többes szám, a határozott és határozatlan alak, valamint az első és második személy összetévesztését. Éppen ezért a román nyelvet oktató tanítóinknak és tanárainknak különös gondot kell fordítaniuk a hangtani kérdések tárgyalására, állandóan ellenőrizniük kell saját maguk és tanulóik kiejtését.

Mivel gyermekkorban a hangképző szervek elég rugalmasak, tanulóink teljes mértékben el tudják sajátítani a jellegzetes román hangokat. Később azonban ez, főleg olyan esetben, amikor a román anyanyelvűekkel való érintkezés korlátozott, sokkal nagyobb figyelmet és energiát igényel. Ilyenkor rendszerint az anyanyelv használatával kapcsolatban már rögződött hangképzési mód gátlólag hat a helyes román kiejtés kialakításában. Fontos tehát, hogy *már gyermekkorban*, a nyelvtanulás kezdetén elsajátítsuk a helyes kiejtést. Gyakorlatból tudjuk, sokkal könnyebb kialakítani egy helyes hajlamot, megszokást, mint kijavítani egy megrögzött helytelent.

Az anyanyelvből származó negatív jelenségek megelőzése céljából meg kell ismertetnünk tanulóinkkal a jellegzetes román hangokat, ki kell fejlesztenünk azokat a képességeket, amelyek alapján felismerik e fonémák hangképzési sajátosságait. Mindez megvalósítható nemcsak az utánczás, auditív elemzések, hanem a *vizuális érzet* alapján is. Mindkét módszert alkalmazva, mikor kiejtjük az ismertetett hangot, a tanulók megfelelő ábra segítségével érzékelné tudják a hangképző szervek állását, mozgásait. (Szemléltető anyagként ajánljuk az akadémiai nyelvtan, *Grammatica limbii române*, első kiadásában közölt hangtani ábrákat.)

Főleg kisebb osztályokban az elsajátítandó hang elméleti ismertetése és tiszta, helyes kiejtése után végeztessünk minél több gyakorlatot. Ebből a célból válasszunk ki megfelelő szórészeket, szavakat, amelyek tartalmazzák a hangképzés szempontjából nehézségeket jelentő fonémákat, olvastassuk el többször őket, majd mondatok, összefüggő szövegek alapján *automatizáljuk* az előző gyakorlatok folyamán kialakult készséget és jártasságot.

A modern nyelvoktatásban különös jelentősége van az audio-vizuális eszközök (hanglemez, magnetofon, film) alkalmazásának. Amint tudjuk, a hanglemezt főleg az autentikus minta-kiejtés meghallgatására használják. Ebből a szempontból értékesek és nagyon hasznosak azok a megfelelő hozzáértéssel készített hanglemezek, amelyeket az idegenek számára készült román nyelvkönyv mellékleteként hoztak forgalomba (Boris Cazacu—Clara Georgeta Chiosa—Matilda Caragiu Marioțeanu—Valeria Guțu Romalo—Sorina Bercescu: *Cours de langue roumaine. Introduction à l'étude du roumain à l'usage des étudiants étrangers*. București, 1967). A könyv párbeszédés olvasmányokat, szómagyarázatokat és alapvető nyelvtani ismereteket tartalmaz, a hanglemezekre pedig szavakat, mondatokat és szövegeket rögzítettek, melyek többszöri lehallgatása konkrét segítséget ad a helyes kiejtés kialakításában. Hasonló könyvek, hanglemezek megjelentetése régi hiányokat pótolna a nemzetiségi iskolákban folyó román nyelvoktatás megjavításában.

A hanglemezzel szemben a *magnetofonnak* az az előnye, hogy ezzel nemcsak a minta-beszédet rögzíthetjük, elemezhetjük, hanem minden egyes tanuló kiejtését. Mikor lehallgatjuk a szalagot, ki-ki meggyőző módon érzékelheti a saját beszédében előforduló hibákat. Így egyetlen magnetofon vagy lemezjátszó beszerzése már lehetővé teszi a modern technikai eszközök alkalmazását. Használatuk, éppen azért, mert lehetővé teszi otthon is a többszöri lehallgatást, elemzést és ellenőrzést, nagyban elősegíti a helyes hangképzést.

A filmnek ugyancsak nagy szerepe van az oktatás folyamatában. Főleg felsőbb osztályosok részére fontosnak tartjuk *román dokumentációs vagy játékfilmek* forgatását. A román nyelv és kultúra megismertetése szempontjából elsősorban a történelmi és a tanulmányozott irodalmi művek alapján készült filmeknek van nagy jelentőségük, de bármely román film hozzájárul az autentikus román nyelv megismeréséhez, elsajátításához.

A helyes kiejtés rögzítése érdekében tanácsoljuk a diákoknak, hogy *beszélgesenek minél többet* román anyanyelvű társaikkal, látogassák a román színházat, vegyenek részt román előadásokon, a tudományos és irodalmi körök munkájában, hallgassák rendszeresen a román rádió és televízió híradásait, ifjúsági műsorait, használjanak fel minden beszélgetési lehetőséget a pionrházban, KISZ-ben, otthonokban, mert a helyes kiejtés és általában egy nyelv elsajátítása elsősorban hallási probléma, megszokás és állandó gyakorlás kérdése.

A szókészlet és a nyelvtani szerkezet ismertetésével kapcsolatban itt most csak annyit, hogy a *szókincs* gazdagítása is újabb feladatok elé állítja a tanárokat. Mind elméleti, mind pedig gyakorlati szempontból foglalkoznunk kell a szóképzéssel, a rokonértelmű szavakkal, a sajátos román kifejezésekkel és a tükörszavak, tükörkifejezések kérdésével.

Az *alaktan* és *mondattan* oktatásában állandóan rá kell mutatnunk a román nyelv szerkezeti sajátosságaira, mert csak ennek alapján és állandó gyakorlatokkal tudjuk kiküszöbölni a nyelvtani hibákat.

Végül néhány általános vonatkozású elvet szeretnénk kiemelni.

A nyelvtanulás kezdetén és a következő szakaszokban észlelhető negatív jelenségek összehasonlításából kitűnik, hogy az anyanyelvi hatások intenzitása fordított arányban van a tanult nyelv elsajátításában elért fokozattal. Amilyen mértékben sikerül tanulóinknak megismerniük a román nyelv szerkezetét, jellegzetességeit, olyan mértékben fogy az anyanyelv szerkezeti sajátosságaiból származó hibák száma és gyakorisága. Az anyanyelvi hatás a nyelvtanulás kezdetén a román nyelv minden területén megmutatkozik, később azonban fokozatosan csökken, míg mindössze néhány hangtani és mondattani jelenségre korlátozódik.

Napjaink igényeit és célkitűzéseit tartva szem előtt, megállapítható, hogy a múltban használt módszerek az oktatás már túlhaladott szakaszának a kifejezői, nem érték el azt a maximális hatásfokot, amelyen a román nyelv a mindennapos érintkezés, a román kultúra és szellemiség megismerésének biztos eszközévé válik.

Tudjuk, a múltban a cél az volt, hogy végzett növendékeink megértsenek egy napilapot, el tudjanak olvasni irodalmi vagy tudományos műveket. Ez is fontos. Éppen ezért a hangsúly főleg az írott nyelvre tevődött. De ma, a rádió, film, televízió, a munkaülések, tömegszervezeti és pártgyűlések, tudományos ülésszakok korszakában, egyre inkább előtérbe kerül a *beszélt nyelv* szerepe. Korunk követelményei bonyolultabbak, és hazánk lüktető életében való részvételünk megköveteli tőlünk a folyamatos beszédet, a román nyelv többirányú megismerését. E cél elérése végett, főleg az utóbbi évtizedben, szükségessé vált a tanítási módszerek átalakítása, új, modern eljárásokkal való gazdagítása. A román nyelvoktatás modernizálása sürgetően követeli iskoláink technikai eszközökkel való ellátását, hanglemezek, egy általánosabb módszertan és az ennek megfelelő új tankönyvek megjelentetését.

Ami magukat az előadási módszereket illeti, a helyes kiejtés szempontjából szükségesnek tartjuk az audio-vizuális eszközök minél nagyobb mértékű alkalmazását. A nyelvtanítás más területén továbbra is az összehasonlító módszerrel kombinált *direkt módszert* tartjuk célravezetőnek, mert az utóbbi bizonyult a leghatásosabbnak, az előbbi pedig hozzájárul a román nyelv sajátos vonásainak a megismeréséhez, a jellegzetes hibák kiküszöböléséhez. Az összehasonlító módszer alkalmazását azonban nem szabad túlzásba vinni. Ne tévesszük szem elől, hogy a román óráknak egyetlen célja van: a román nyelv minél tökéletesebb elsajátíttatása.

A nyelvtani kérdések ismertetésében hagyjuk el mindazt, ami nem szolgálja közvetlenül a nyelvtanulást. Ne tanítsunk definíciókat (mi a főnév, melléknév, ige, alany, állítmány), hanem a nyelv működésére, a helyes beszédre vonatkozó észrevételeket, szabályokat, és gondoskodjunk a nyelvi normák gyakorlatban való alkalmazásáról. Törekedjünk arra, hogy a gyakorlatok folyamán tanulóink grammatikai ismeretei hajlammá, megszokássá váljanak.

Meggyőződésünk, hogy a még elég gyakran előforduló jellemző hibákat ki lehet küszöbölni. Megfelelő hozzáértéssel és kitartással dolgozva elérhetjük, hogy tanulóink, egyetemi hallgatóink ne elégedjenek meg akármilyen kifejezési eszközzel, hanem igyekezzenek a helyes kiejtésnek és a nyelvtani normáknak megfelelő beszédmódot kialakítani. Szókincsüket továbbra is gyarapítva, birtokába jutnak a gazdag román irodalmi nyelvnek, melyet anyanyelvükkel együtt eredményesen használhatnak, úgy is, mint közlési eszközt, úgy is, mint újabb lehetőséget ismereteik gazdagításában.

Adám Zsigmond